

hatalom gyakorlásához kapcsolódó viszonyában lehet megragadni. Értelmezésében a döntéshozó vezetők képezik az elitet, akik a szociális hatalom valódi birtokosai, és annak a szervezetnek a csúcását képezik, amelyben tevékenykednek. A jól kereső és a tanult emberek lehetnek ugyan az elitcsoportok közvetlen segítői, azonban ebben az értelemben mégis elkülönítendőek, hiszen ők csupán kiszolgálói a döntéshozóknak. A hatalom szociológiájának felvázolásakor a szerző a klaszszikusok közül Paretóra, Foucault-ra, Bourdieure és Weberre egyaránt hivatkozik.

A *rejtőzködő elitek* csoportja külön figyelmet érdemel: ők azok, akik, a piaci populizmus ideológiáját felhasználva, önmagukat egy csoport tagjai közül valónak, „egyenlőnek” vallják, *primus inter pares*. De ez az új típusú elit – amely még az elitizmus fogalmát is elutasítja – egyaránt rendelkezik saját körében hatalommal vagy befolyással és az ebből egyenesen következő nyereséggel. Ennek a csoportnak Paul du Gay szerint a jelmondata a következő lehetne: „bárkinék, mint például Keyser Sozének* a *Közönséges bűnözők* című filmben, sikerülhet hatalmas zsákmányra szert tenni, hogyha meg tud győzni másokat arról, hogy ő tulajdonképpen nem is létezik.” (p. 81.)

A szociológia hagyomány és a téma iránti érdeklődés töredezett volta részben ebből is fakadhatott az utóbbi évtizedekben, ráadásul az elithez tartozás, nem minden esetben volt negatív konnotációktól mentes, sem társadalmi felvállalása egyértelműen előnyös.

Az angol *kulturális elit* – múzeumok és egyéb kulturális intézmények vezetői – átalakulásának vizsgálatakor kimutatják a szerzők, hogy a csoport fokozatosan pluralizálódik. Ma már nem meghatározóak azok a tényezők, amelyek korábban a kulturális irányítói posztok betöltésének a kritériumai voltak – magániskolák és neves egyetemek elvégzése, vagy a felső tízezer által frekvenciált klubok látogatása. Ugyanakkor még ma is létezik az iskolázottságon keresztül egy erős szociális háló, és például a londoni múzeumok vezetőinek nagy része azonos egyetemeken szerzett diplomát, bár nem mind kizárólagosan Oxbridge végzett hallgatói.

Az *elitek fogyasztásának* a vizsgálatakor érdekes történeti összehasonlítással találkozunk. A brit fogyasztói kosarak három időpontban történő összevetése (1961, 1981 és 2004) árulkodik arról, hogy mire költöttek a társadalom leggaz-

dagabb rétegei (jövedelem alapján a legfelső 1% és a felső 10%). Érdekeség, hogy a gyerekneveléshez és az oktatáshoz kapcsolódó költségek csak a 2004-es vizsgálat eredményeiben jelennek meg tételszerűen. Amíg az első két felmérésben a legvagyonosabb társadalmi csoportok között még találunk – természetesen alacsony számban – tanárokat és egyházi személyeket is, addig a legutolsó felméréskor a szakemberek és menedzseri csoportok szegmentálásával párhuzamosan a statisztikákban már nem jelennek meg. A tanulmány szerzői (*Shinobu Majima & Alan Warde*) egyébként kényszerből eltérnek a kötet alapideológiájától, mert szocio-ökonomiai elemzésüket, a döntéshozói szereptől függetlenül, kizárólag a vagyon és a jövedelem alapján lehetett elkészíteni.

Az angol elitcsoportok *kulturális fogyasztási szokásait* külön is vizsgálják. A kulturális tőke felhasználása terén egységes mintákat lehet felfedezni Alan Warde és Tony Benett tanulmánya szerint. Bár új információt nem hordoz a korábbi szociológia ismereteinkhez képest, a vizsgálat érdekes, mert a mélyinterjúkból levont következtetéseket ötvözi kérdőíves vizsgálatok alapján nyert tágabb szociális közegek (felső középosztály) szokásainak elemzésével.

Összességében nehéz olvasmány, és furcsán hat egy akadémiai kötet alaptéziseként egy olyan definíciót olvasni, amely szerint nem a tudás, ráadásul nem is a pénz, hanem a döntéshozói hatalom az, amit viszonyítási pontként alapul vesz az angolszász szociológia, hogy újra definiálja a társadalmi „elit” csoportját.

(*Mike Savage & Karel Williams (eds.) [2008]: Remembering Elites. Norwich: Blackwell Publishing. / Sociological Review. 295 p.*)

Benkei Kovács Balázs

RHODES-ÖSZTÖNDÍJASOK – AMERIKAI ÁLLOM OXFORDBAN

Évente 32 amerikai felsőéves egyetemista nyerheti el a Rhodes-ösztöndíjat, melynek révén 2–3 évig tanulhat Nagy Britanniában az Oxfordi Egyetemen. Nem véletlenül kerülnek a nyertesek az amerikai újságok címlapjára, ahol időn-

* A filmben Kevin Spacey amerikai filmszínész alakította (a recenzius megjegyzése).

ként túlzásokba is bocsátkozva méltatják a fiatalok addigi teljesítményét, eredményeit és kvalitásait, melyek megnyitották számukra az oxfordi alma mater kapuját. A Cecil Rhodes által alapított ösztöndíj a világ egyik leghíresebb egyetemi ösztöndíja, amely a szerencsés kiválasztottakat olyan pályára helyezi, amely egyben elindíthatja őket a sikerhez vezető úton – tudhatjuk meg mindezt a Thomas J. és Kathleen Schaeper *Rhodes Scholars* c. könyvéből.

Az angol *scholar* szó jelenthet ösztöndíjast, de tudóst is, egyfajta megelőlegezett bizalmat sugallva, ami egy Rhodes Scholar esetében nem is megalapozatlan jövőkép, hiszen csak átlag feletti vagy egyenesen kiváló teljesítménnyel lehet a jogosultságot megszerezni. Az egykori ösztöndíjasok életpályájának alakulását vizsgáló kutatás rámutatott, hogy ugyan az ösztöndíj a sikeres karrier lehetőségét hordozza, ami sok esetben valósággá is válik, ám nem garancia arra, hogy mindenből híres tudós, államférfi vagy politikus lesz. Természetesen erre is vannak példák, mint Bill Clinton, akinek kormányában számos egyéb Rhodes-ösztöndíjas is helyet kapott – nem véletlenül ekkortájt a sajtó is felkapta a témát.

A szerzőket, akik maguk is amerikai egyetemi oktatók, bár sosem voltak Rhodes-ösztöndíjasok, a Clinton-kampányt övező aktualitás mellett személyes tapasztalataik is ihlették a könyv megírására. Több éven át szervezték amerikai hallgatók nyári tanulmányi programjait Oxfordban, figyelték beilleszkedésüket, szembesültek mindazokkal a helyzetekkel, melyekben szükség volt nemcsak a tengerentúlról érkező fiatalok adaptációs képességére, de a tudvalevőleg nagyon tradicionális oxfordi környezet befogadó hajlandóságára is.

A Rhodes-ösztöndíj nyertesei számára 1904 óta Oxford nem rövid nyári epizód, hanem kellemes és kevésbé kellemes tapasztalatokban és élményekben bővelkedő küldetés, kemény tanulás, vagy inkább kaland, a nagy európai utazás, egy életre szóló elkötelezettség, attól függően, hogy az egyéges kiválasztási szempontokat teljesítő jelöltek milyen egyéni preferenciákkal érkeznek Oxfordba, és az ott töltött évek milyen irányban alakítják érdeklődésüket. Közös vonásuk azonban, hogy mindnyájan felvállalják a kihívást, a hazaitól merőben eltérő életformát, hogy aztán az ott töltött évek hozadékát maguk, szűkebb vagy tágabb környezetük, országuk vagy a nemzetközi közösség javára kamatoztassák. Ez utóbbi szempont nagyon is fontos helyet foglalt el az ösztöndíj alapítójának céljai között, kérdés, hogy mennyire

sikerült az egymást követő Rhodes-nemzedékeknek ezeket valóra váltaniuk.

A vizsgálódás egyik lehetséges szálát nyomon követve arra is választ kaphatunk, hogy az ösztöndíj működése, az eltelt évek alatt és mai formájában, mennyiben felel meg Cecil Rhodes eredeti elképzelésének, szándékainak. Felmerül a kérdés, hogy valóban van-e olyan összetartó erő, van-e olyan súlya a végzetek együvé tartozásának, ami indokolná, hogy a Rhodes-ösztöndíjasokat az amerikai elit sajátos csoportjaként tartjuk számon.

Érdekes, olvasmányos formában bontakozik ki, az eseményeket kronológiai sorrendben tárgyaló fejezetekben, az oxfordi college-ok életvilága, az ott tanuló diákok mindennapjait meghatározó, az amerikai életformától markánsan eltérő, de még a britek számára is sok furcsaságot és rigorózus szabályokat tartalmazó szokásrendje, a – kezdeti években különösen – nem éppen könnyen elfogadó és befogadó miliője. Mindez személyes interjúkból, reflexiókból táplálkozó, de a rendelkezésre álló szakirodalmi forrásokat is számba vevő epizódokkal kibővítvé válik a szerzők szándéka szerint a teljesség igénye nélküli történeté, melyben párhuzamba állítva tárulnak fel például a brit és amerikai oktatás sajátosságai, a britek és jenkik oxfordi együttélését jellemző korabeli szokások. A feldolgozott témák kapcsán, legyen az a sportok szerepe vagy a sokkal nagyobb horderejű események, mint a világháborúk hatása, az emberi viszonylatokon, attitűdökön keresztül válik a kép hitelessé. Így követhetjük nyomon az évek folyamán bekövetkező fontos változásokat, a tolerancia javulását, az oxfordi tradíciók fokozatos átalakulását, majd a helyzetek és problémák fokozatos átstrukturálódását.

A szerzők azt tapasztalták, hogy a közvélemény nem igazán ismeri a Rhodes-ösztöndíjat, és maguk az érintettek is keveset tudnak annak történetéről – nálunk valószínűleg még sokkal kevesebbet, úgyhogy a könyv segítségével hiányos ismereteink bővíthetők. Megtudhatjuk belőle, hogy Rhodesia névadója, Cecil Rhodes, aki gyarmatosítóként a Brit Birodalom terjeszkedési politikáját szolgálva Dél Afrikában viselt kormányhivatalt, parlamenti képviselő és számos vállalkozás, gyémánt- és aranybánya tulajdonosa volt – cselekedeteinek és személyiségének megítélése máig ellentmondásokkal terhelt.

A végrendelet nem kis meglepetést keltett, hiszen oxfordi évei alatt Rhodes inkább gyémántjai, mintsem tanulmányi eredményei révén vált

közismertté az Oriell College-ban, és vegyes reakciókat váltott ki az óceán mindkét partján, részben az adományozó személye, de főként az általa megfogalmazott célok és kiválasztási kritériumok miatt. Az oxfordi zárt világot jellemző felsőbbrendűségi tudat szélsőséges megnyilvánulásából kitűnik, hogy sem a college-ok, sem a város nem volt felkészülve a kultúrák találkozására. Nem is igen lelkesedtek, hogy megnyissák kapuit a „barbár cowboyok inváziója” előtt, akikről valószínűleg nagyon keveset tudtak, de éppen eleget ahhoz, hogy aggodalmaiknak adjanak hangot, hiszen nem lehetett tudni, hogy vajon mennyire veszik majd komolyan tanulmányaikat, mennyire fogják szokásaikkal, jelenlétükkel felkavarni az állóvizet.

Annak ellenére volt ez így, hogy a végrendelet sarokköve a szigorú kiválasztási kritériumrendszer volt, amelyet klasszikus olvasmányai és talán saját felkészültségének hiányosságai okán, Rhodes úgy állapított meg, hogy maga sosem kaphatott volna ösztöndíjat. Az ideális jelölt ugyanis a kiváló szellemi és fizikai teljesítményt nyújtó, a gyengébbeket segítő, vezetői képességekkel is megáldott sokoldalú ember, ami mai napig orientálja a szelekciót és ambiciózus kihívásokat támaszt a pályázókkal szemben.

A másik oldalán sem volt osztatlan a támogatás, csak az indokok voltak mások. Legalább annyira sértőek lehettek az amerikai érvek is, mint az oxfordiak, hiszen egyes amerikai szakmai vélemények mintha nem tartották volna elég jónak Oxfordot az akkoriban nagy népszerűségnek örvendő német egyetemekkel összehasonlítva, és az egyetemnek nem szívesen mondtak le a legjobb diákjaikról. Reménykedtek, hogy nem lesz elég érdeklődő, és majd magától feledésbe merül a dolog, a college-ok pedig megkapják a pénzt diákok nélkül is.

Az élet nem ezt igazolta, ráadásul a hagyaték-ból bőven jut a college-ok támogatásra is, viszont mára már fordult a kocka. A pályázók jobban válogatnak, mérlegelnek, hiszen Oxford ma már versenyezni kénytelen a nagy amerikai egyetemekkel, amelyek már a század elején is jobbak voltak például a természettudományi képzésben, mára pedig Oxford világalósi pozíciója végleg a múlté lett. A potenciális jelöltek jóval több ismerettel és tapasztalattal rendelkeznek, nagyobb a választási lehetőségük, és meggondolják, hogy érdemes-e megbirkózniuk az adaptációs nehézségekkel, melyek nem sokban térnek el a korábbiaktól. Úgy tűnik, hogy az időjárás, az izetlen

párolt zöldségek, a britek gyakorta tapasztalható „intellektuális arroganciája”, tartózkodó, az amerikai ember számára egyenesen barátságtalan hűvössége és persze a patinás college-ok nem igazán kényelmes és nem is eléggé korszerűen felszerelt belvilága miatt az oxfordi élmény a mai amerikai fiatalok számára nem jelent akkora vonzerőt, mint korábban.

És mégis, mindig van elegendő pályázó, hiszen a Rhodes-ösztöndíj nagyon jól cseng, a szerzők szerint túlzott elvárások is övezik. Állítólag sokak számára az oda vezető út az igazi tét, az elit egyetemek diákjainak versenyében elnyerni a lehetőséget, ami persze pénzügyi háttérét tekintve is rendkívüli. Vannak, akik itt meg is állnak, ugyan nem ez a jellemző, de az összképhez hozzátartozik. Ők a rhodes-i elveket túlbántran könnyűnek ugyan megfelelnek, később azonban könnyűnek találtatnak, szakmailag és morálisan egyaránt. A túlzott perfekcionizmus legalább ennyire veszélyes, a fénysebességgel felfelé ívelő karrier súlya alatt az ember megroppanhat.

Az eltelt évszázad alatt az ösztöndíj működését folyamatosan javították, a kor követelményeihez igazították, közben olyan változtatásokra is sor került, amelyek valószínűleg nem nyernék el az alapító helyeslését, azonban az ösztöndíj továbbélése, vonzerejének megtartása érdekében szükségesek voltak. Így kerültek a kedvezményezettek körébe a feketék és más kisebbségek képviselői, a nők és a házasútrással utazók, emelték fel a pályázók életkorát és csökkentették le az oxfordi évek számát, ami némiképpen módosíthatta a várható hatásokat is.

Az írók egyértelművé teszik, hogy nincs arról szó, hogy a Rhodes-ösztöndíj önmagában sikerhez vagy boldogsághoz vezetne. A könyv segít eloszlítani a tévhitet, hogy a Rhodes-ösztöndíjasnak „Albert Einstein és Indiana Jones keverékének” kell lennie, aki forradalmasítja a tudományt, a kormányzást és az oktatást, miközben meghozza a tartós békét a világnak. A karrierpályák alakulása azt mutatja, hogy a hagyományos értelmiségi foglalkozások, a tudományos pálya, az oktatás és kutatás, a jogi, írói, újságírói karrier és az üzleti életben való tisztes boldogulás van túlsúlyban, a közszereplés és a politika jóval kisebb mértékben, mint ahogy az ösztöndíj eredeti rendeltetése megkíváná. Lehet, hogy e tekintetben Rhodes elégedetlen is lenne, talán több lelkesedést, közös cselekvést várt volna tőlük, legtöbben azonban nem akartak politikusok, államférfiak lenni, és csoportként, mint Rhodes-ösztöndíjasok is talán

kevésbé tudtak hozzájárulni a világ jobbá tételéhez, mint ahogy az alapító elképzelte.

Hogy mindez egy szakmai hozzáértéssel, hitelesen bemutatott történeti áttekintés végső következtetéseiben fogalmazódik meg, segít helyre tenni a Rhodes-ösztöndíjjal kapcsolatos elvárásokat és vélekedéseket, megkönnyítve ezzel viselői dolgát is, hogy ki-kik a feleslegesen rá nehezülő terhek nélkül tudja kihasználni a rendkívüli lehetőséget, és bízva a sorsra, na meg saját képességeire és ambícióira, hogy a későbbiekben ebből mit, mennyit és hogyan fog hasznosítani. Nincs ez másképpen más hasonló programok esetében sem, ezért a könyv témáját és a feldolgozott aspektusokat a dolgok emberi oldalát középpontba állítva általánosabb síkon is érdemes artikulálni. Hasznos, elgondolkodtató és tanulságos olvas-

mány lehet mindazoknak, akik maguk is megaspasztalták az ösztöndíjas létet, vagy éppen arra készülnek, nem kevésbé azoknak, akik bármilyen formában ösztöndíjasokkal kapcsolatba kerülnek, legyen az a Rhodes-hoz hasonló súlyú vagy annál kisebb horderejű program. A könyvből leoszúrható következtetések és a hazai tapasztalatok is azt mutatják, hogy a nemzetközi terepen való megmérettetés életre szóló élményt, sokoldalú tapasztalatokat, a szakmai és emberi horizont kiszélesedését eredményezi, és hosszú távon is kamatoztatható.

(Thomas J. Schaeper & Kathleen Schaeper [2007]: Rhodes Scholars, Oxford, and the Creation of an American Elite. New York & Oxford: Berghahn Books. 400 p.)

Dobos Ágota